

USTANOVENÍ MEZINÁRODNÍCH ZÁSAD KATALOGIZACE

Návrh schválený IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code, Frankfurt, Německo, 2003

Úvod

Prohlášení zásad – obecně známé jako Pařížské principy – schválili účastníci Mezinárodní konference o zásadách katalogizace (*International Conference on Cataloguing Principles*) v roce 1961. Jeho cíle – vytvoření základu pro mezinárodní standardizaci v katalogizaci – již bylo dosaženo: většina katalogizačních pravidel, která od té doby vznikla, tyto zásady v úplnosti nebo alespoň ve velké míře respektuje.

O čtyřicet let později je existence obecného souboru mezinárodních zásad katalogizace dokonce ještě důležitější, protože katalogizátoři a uživatelé katalogů používají katalogy OPAC (Online Public Access Catalogues) po celém světě. Nyní, na začátku 21. století, vznikla na půdě IFLA snaha adaptovat původní Pařížské principy tak, aby odpovídaly požadavkům používání on-line katalogů v knihovnách i mimo knihovny. Hlavním záměrem je uspokojit požadavky uživatelů katalogů.

Tyto nové zásady nahrazují a rozšiřují zásady Pařížských principů z pouhých textových dokumentů na všechny typy dokumentů a z pouhé volby a formy selekčních údajů na všechny aspekty bibliografických a autoritních záznamů používaných v knihovních katalozích.

Následující návrh pokrývá:

1. Rozsah
2. Entity, atributy a vztahy
3. Funkce katalogu
4. Bibliografický popis
5. Selekční údaje
6. Autoritní záznamy
7. Základy pro vyhledávání

Tyto nové zásady jsou vybudovány na dlouholeté tradici katalogizace ve světě¹⁾, a rovněž na základě konceptuálního modelu dokumentů IFLA *Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR)* a *Functional Requirements and Numbering for Authority Records (FRANAR)*, který rozšiřuje Pařížské principy o oblast věcného zpracování.

Je snahou, aby tyto zásady zvýšily možnosti mezinárodního sdílení bibliografických a autoritních údajů a poskytly orientaci tvůrcům pravidel v jejich úsilí vybudovat mezinárodní katalogizační pravidla.

1. Rozsah

Zásady uvedené v tomto dokumentu mají poskytnout rámec pro vytváření katalogizačních pravidel. Používají se pro bibliografické i autoritní záznamy a běžné katalogy knihoven. Tyto zásady lze rovněž použít pro tvorbu bibliografií a souborů dat v knihovnách, archivech, muzeích a dalších institucích.

Usilují o poskytnutí konzistentního přístupu ke jmenné a věcné katalogizaci bibliografických zdrojů všech typů.

Hlavní zásadou tvorby katalogizačních pravidel má být ohled na uspokojení požadavků uživatele katalogu.

2. Entity, atributy a vztahy

2.1. Entity v bibliografických záznamech

Při vytváření bibliografických záznamů by se měly zvažovat následující entity, které pokrývají výsledky intelektuálního a uměleckého úsilí:

Dílo
Vyjádření
Provedení
Jednotka²⁾

2.1.1. Bibliografické záznamy se mají obecně vztahovat k provedení. Tato provedení mohou zahrnovat soubor děl, individuální dílo nebo analytickou část díla. Provedení se mohou vyskytovat v jedné či více fyzických jednotkách.

Obecně platí, že by se pro každý fyzický formát (provedení) měl vytvářet samostatný bibliografický záznam.

2.2. Entity v autoritních záznamech

Autoritní záznamy mají dokumentovat kontrolované formy jmen přinejmenším osob, rodin a korporací³⁾ a předměty. Entitami, které představují předmět autoritní kontroly, jsou:

Dílo	Korporace
Vyjádření	Pojem
Provedení	Objekt
Jednotka	Akce
Osoba	Místo ⁴⁾
Rodina	

2.3. Atributy

Atributy, které identifikují entitu, mohou být použity v rámci prvků údajů bibliografického a autoritního záznamu.

2.4. Vztahy

V rámci katalogu mohou být označeny vztahy mezi entitami významné z bibliografického pohledu.

3. Funkce katalogu

Funkcí katalogu je umožnit uživateli⁵⁾:

3.1. Najít bibliografické zdroje ve sbírce (skutečné nebo virtuální) jako výsledek vyhledávání prostřednictvím atributů nebo vztahů mezi zdroji:

3.1.1. Lokalizovat jeden zdroj

3.1.2. Lokalizovat soubor zdrojů představující:

všechny zdroje patřící k jednomu dílu
všechny zdroje patřící k jednomu vyjádření
všechny zdroje patřící k jednomu provedení
všechna díla a vyjádření vytvořená osobou, rodinou či korporací

všechny zdroje vztahující se k jednomu předmětu
všechny zdroje definované jiným kritériem (jako např. jazykem, zemí vydání, datem vydání, fyzickým formátem atd.), používaným obvykle pro sekundární zpřesnění vyhledávání.

Připouští se, aby vzhledem k ekonomickým omezením katalogy některých knihoven neobsahovaly záznamy pro jednotlivé složky díla nebo individuální díla vydaná v rámci jedné publikace.

3.2. Identifikovat bibliografický zdroj nebo jeho zprostředkovatele (tj. potvrdit, že určitá entita popsaná v záznamu odpovídá hledané entitě, nebo odlišit dvě a více entit s podobnými charakteristikami);

3.3. Vybrat bibliografický zdroj, který odpovídá potřebám uživatele (tj. vybrat zdroj, který splňuje požadavky uživatele na obsah, fyzický formát atd., a vyloučit zdroje, které těmto požadavkům neodpovídají);

3.4. Získat přístup k popsaným jednotkám (tj. poskytnout informaci, která umožní uživateli získat jednotku k vypůjčení nebo elektronickému zpřístupnění on-line propojením se vzdáleným zdrojem); nebo získat autoritní nebo bibliografický záznam;

3.5. Navigovat uživatele katalogu (prostřednictvím logického uspořádání bibliografických informací a jasnou prezentací způsobu, jak se v katalogu pohybovat, včetně prezentace vztahu mezi díly, vyjádřeními, manifestacemi a jednotkami).

4. Bibliografický popis

4.1. Popisná část bibliografického záznamu má být založena na schváleném mezinárodním standardu.⁶⁾

4.2. V souladu s účelem katalogu či typem bibliografického souboru může být stanoven popis na několika úrovních úplnosti.

5. Selekční údaje

5.1. Všeobecně

Selekční údaje sloužící ke zpřístupnění bibliografických a autoritních záznamů musí být formulovány v souladu s obecnými zásadami (viz 1.). Může se jednat o údaje kontrolované souborem autorit i údaje, které této kontrole nepodléhají.

Mezi údaje, které nespádají mezi kontrolované autoritami, patří např. hlavní název uváděný tak, jak byl nalezen na provedení, či klíčové slovo přidané či nalezené kdekoli v bibliografickém záznamu.

Selekční údaje, které podléhají autoritní kontrole, zajišťují konzistenci při prohledávání více zdrojů a musejí být formalizovány v souladu se standardy. Tyto normalizované formy údajů (rovněž nazývané „autorizovaná záhlaví“) mají být uloženy v autoritním záznamu spolu s variantními formami používanými jako odkazy.

5.1.1. Volba selekčního údaje

5.1.1.1. Jako selekční údaj v **bibliografickém záznamu** se použijí názvy děl a vyjádření (kontrolované), názvy provedení (zpravidla nekontrolované) a kontrolované formy jmen tvůrců díla.

V případě, že je tvůrcem díla korporace, se použití selekčního údaje pro korporaci omezuje na díla, která svou povahou nezbytně vyjadřují kolektivní myšlení nebo aktivitu korporace (a to i v případě, že je dílo podepsáno jménem úředníka nebo zástupce korporace) nebo pokud název díla společně s povahou díla jasně vyjadřuje kolektivní odpovědnost za obsah díla.

Doplňkově se vytvářejí selekční údaje v bibliografických záznamech pro kontrolované formy jmen dalších osob, rodin, korporací a předmětů, které se považují za důležité pro vyhledávání, identifikaci a výběr popisovaného bibliografického zdroje.

5.1.1.2. V **autoritním záznamu** se uvádí jako selekční údaj autorizovaná forma jména entity a variantní formy jména. Doplnkově lze mezi selekční údaje zahrnout i související jména.

5.1.2. Autorizovaná záhlaví

Autorizovaným záhlavím pro entitu by mělo být jméno, které entitu konzistentním způsobem identifikuje; může se jednat o jméno převzaté z provedení nebo jméno všeobecně akceptované, které vyhovuje uživatelům katalogu (např. konvenční jméno).

Pokud je to nezbytné pro odlišení entit používajících stejné jméno, lze doplnit identifikaci dalšími charakteristikami.

5.1.3. Jazyk

Pokud se jména používají v několika jazycích, má přednost použití formy jména, která se vyskytuje na provedeních vyjádření v původním jazyce a písmu; pokud se však původní jazyk a/nebo písmo v katalogu běžně nevyskytuje, lze záhlaví vytvořit na základě formy jména nalezené na provedení či v odkazech v jednom z jazyků, který uživatelům katalogu lépe vyhovuje.

Přístup k formě jména v originálním jazyku a písmu by měl být umožněn vždy, kdy je to možné, prostřednictvím autorizovaného záhlaví či odkazu. Pokud je zapotřebí transliterace, měla by se provádět na základě mezinárodního standardu.

5.2. Forma jména osob

5.2.1. Pokud se osobní jméno skládá z několika slov, výběr vstupního prvku by měl vycházet z konvencí země, jejímž občanem osoba je,

5.2.2. pokud zemi, kde má autor občanství, nelze určit, vychází se z konvencí používaných v zemi, kde osoba nejčastěji pobývá,

5.2.3. pokud není možné určit zemi, kde osoba nejčastěji pobývá, výběr vstupního prvku by měl vycházet z konvencí jazyka, který osoba nejčastěji používá tak, jak se uvádí na provedeních či ve všeobecných referenčních zdrojích.

5.3. Forma jména rodin (rodů)

5.3.1. Pokud se jméno rodiny skládá z několika slov, výběr vstupního prvku by měl vycházet z konvencí země, s níž je rodina nejčastěji spojována nebo

5.3.2. pokud není možné určit zemi, se kterou je rodina nejčastěji spojována, výběr vstupního prvku by měl vycházet z konvencí jazyka, který rodina nejčastěji používá tak, jak se uvádí na provedeních či ve všeobecných referenčních zdrojích.

5.4. Forma jména korporací

5.4.1. V případě jurisdikcí má autorizované záhlaví obsahovat současnou formu jména území v jazyce a písmu, které nejlépe vyhovují potřebám uživatele katalogu.

5.4.2. Pokud korporace používala v různých obdobích své existence různá jména, která nelze považovat jen za mírně odlišné varianty téhož jména, má se každé ze jmen považovat za novou entitu a související autoritní záznamy se propojí pomocí odkazů viz též (dřívější/novější záhlaví).

5.5. Forma unifikovaných názvů

Unifikovaný název se může vyskytovat samostatně nebo je součástí záhlaví autor/název a může

být zpřesněn doplňky, kterými jsou např. jméno korporace, místa, jazyk, datum atd.

- 5.5.1. Unifikovaným názvem má být název originálu nebo název, který se nejčastěji vyskytuje v provedení díla. Za určitých předem stanovených okolností lze pro stanovení autorizovaného záhlaví před názvem v originálu preferovat název obvykle používaný v jazyce a písmu katalogu.

6. Autoritní záznamy

- 6.1. Autoritní záznamy se vytvářejí pro kontrolu autorizované formy jmen a zápis odkazů, používaných v souvislosti se selekčními údaji pro jména osob, rodin, korporací, názvy děl, vyjádření, provedení, jednotek, konceptů, předmětů, událostí a míst.
- 6.2. Pokud používá osoba, rodina či korporace více jmen, různá jména či variantní formy jmen, použije se pro každou bibliografickou entitu jedno autorizované záhlaví. V případě variantních názvů pro jedno dílo se vybere jeden z názvů za unifikovaný název.

7. Základy pro vyhledávání

7.1. Vyhledávání a zpřístupnění

Selekční údaje jsou prvky bibliografického záznamu, které umožňují 1) spolehlivé vyhledávání a zpřístupnění bibliografických a autoritních záznamů a souvisejících bibliografických zdrojů a 2) zpřesnit (limitovat) výsledky vyhledávání.

7.1.1. Možnosti vyhledávání

Jména, názvy a předměty má být možné vyhledat a zpřístupnit jakýmkoli možným způsobem, který katalog či databáze umožňuje: např. plná forma, klíčová slova, výraz, zkrácení atd.

- 7.1.2. **Nezbytnými selekčními údaji** jsou údaje založené na hlavních atributech a vztazích každé entity v bibliografickém nebo autoritním záznamu.

7.1.2.1. Nezbytné selekční údaje v bibliografickém záznamu zahrnují:

jméno tvůrce nebo prvního uvedeného tvůrce v případě více tvůrců
hlavní název nebo náhrada hlavního názvu provedení
rok vydání/rozpětí let vydávání
unifikovaný název pro dílo/vyjádření
věcné záhlaví, předmětové termíny
klasifikační znaky
standardní čísla, identifikátory a „klíčové názvy“ popisované entity.

7.1.2.2. Nezbytné selekční údaje v autoritním záznamu zahrnují:

autorizované jméno nebo název entity
variantní formy jména nebo názvu entity.

7.1.3. Doplňkové selekční údaje

Atributy z ostatních oblastí bibliografického popisu nebo autoritního záznamu mohou plnit roli volitelného selekčního údaje nebo prostředku filtrování či zpřesnění v případě, že je výsledkem vyhledávání velký počet záznamů. Tyto atributy v **bibliografických záznamech** zahrnují např.:

jména dalších tvůrců (mimo prvního)
jména účinkujících nebo osob, rodin a korporací v jiných rolích, než je role tvůrce
souběžné názvy, hlavičkové názvy atd.
unifikované názvy entit

identifikační čísla bibliografického záznamu
jazyk
země vydání
fyzický nosič

Tyto atributy v **autoritních záznamech** zahrnují např.:

jména nebo názvy souvisejících entit
identifikační čísla autoritních záznamů.

Poznámky pod čarou:

- 1) Cutter, Charles A. *Rules for a dictionary catalogue*. 4th ed., rewritten. Washington, D.C. : Government Printing office, 1904; Ranganathan, S. R. *Heading and canons*. Madras [India] : S. Viswanathan, 1955; and Lubetzky, Seymour. *Principles of Cataloging. Final Report. Phase I: Descriptive Cataloging*. Los Angeles, Calif. : University of California, Institute of Library Research, 1969.
- 2) Dílo, vyjádření, provedení a jednotka patří do skupiny entit 1 modelů FRBR/FANAR.
- 3) Osoby, rodiny a korporace patří do skupiny entit 2 modelů FRBR/FANAR.
- 4) Pojem, objekt, akce a místo patří do skupiny entit 3 modelů FRBR/FANAR.
- 5) 3.1-3.5 vycházejí z textu: Svenonius, Elaine. *The Intellectual Foundation of Information Organization*. Cambridge, MA : MIT Press, 2000. ISBN 0-262-19433-3
- 6) V případě knihoven se jedná o Mezinárodní standardní bibliografický popis (*International Standard Bibliographic Descriptions*).

DODATEK

Cíle tvorby katalogizačních pravidel

Existuje několik hlavních cílů, které se promítají do vytváření katalogizačních pravidel.

Hlavním cílem je ohled na uživatele katalogu.

- * *Ohled na uživatele katalogu*. Rozhodnutí ohledně popisných údajů a kontrolovaných forem jmen mají být učiněna se zřetelem na uživatele.
- * *Běžné použití*. Normalizovaný slovník, používaný při popisu a tvorbě selekčních údajů, má odpovídat požadavkům většiny uživatelů.
- * *Prezentace entit při popisu*. Entity popisu a formy jmen by měly být založeny na způsobu, jakým entity samy sebe identifikují.
- * *Správnost*. Popisovaná entita má být popsána správně a přesně.
- * *Dostatečnost/nezbytnost*. Zahrnují se pouze prvky popisu a selekčních údajů, které jsou potřebné k uspokojení požadavků uživatele nebo jednoznačné identifikaci jednotky.
- * *Významnost*. Prvky zápisu mají být bibliograficky významné.
- * *Hospodárnost*. Pokud vedou k dosažení téhož cíle různé způsoby, přednost má způsob, který nejlépe a komplexně splňuje požadavek na hospodárnost (tj. nejmenší náklady nebo nejjednodušší přístup).
- * *Standardizace*. Popis a tvorba selekčních údajů má být standardizována na nejvyšším možném rozsahu a úrovni. Zajišťuje se tak konzistence údajů, která zvyšuje možnost sdílení autoritních a bibliografických záznamů.
- * *Integrace*. Popis všech typů dokumentů a standardizovaných forem jmen má pokud možno vycházet ze stejných obecných pravidel.
- * *Obhajitelnost*. Uznává se, že v některých případech může dojít k rozporu při aplikaci těchto zásad, pak se dává přednost obhajitelnému praktickému rozhodnutí.

[Pokud se týče předmětových tezaurů a jejich cílů, existují další zásady, které nejsou dosud v tomto dokumentu zahrnuty.]

Edita Lichtenbergová
Národní knihovna ČR